

Koukolík František, „Bitva o inteligentní plán“, Přítomnost (viz též <http://www.pritomnost.cz>) Zima 2006

V dílně konzervativního amerického myšlenkového tanku jménem Discovery Institute se zrodila nebezpečná pseudovědecká teorie

26. září 2005 začala ve městě Harrisburgu, stát Pensylvánie, právní bitva. Jedenáct rodičů podalo v nedalekém malém městě Doveru žalobu na školní výbor. Nelíbí se jim, že komise zavedla do výuky biologie deváté třídy inteligentní design. Výraz design lze v této souvislosti přeložit jako plán, provedení, konstrukci, případně uspořádání.

Inteligentní plán je tvrzení, že živý svět a vesmír mají vlastnosti prozrazující, že je vytvořila inteligentní příčina nebo činitel, takže nemohou být výsledkem evoluce ve smyslu nikým neřízeného procesu, který nemá předem určený směr ani cíl. Rodiče žalují školní výbor proto, že podle jejich názoru do výuky biologie pašuje náboženskou představu o stvoření, kreacionismus, maskovanou jako vědeckou teorii - "teorii inteligentního designu". Tím podle žalující strany školní výbor překročil ústavu Spojených států, v níž je zakotvena odluka státu od náboženství. Někteří novináři tento proces nazvali Scopes II, podle proslulého "opičího procesu", který se uskutečnil roku 1925 v americkém státu Tennessee. Obžalovaným byl John Scopes, středoškolský učitel biologie, a to za "ilegální výuku evoluční teorie."

Pro a proti

Inteligentní plán se opírá o několik argumentů. První zní: živé systémy jsou natolik složité, že si jejich vznik nelze představit bez zásahu vyšší inteligence, zevního činitele. Současným zastáncem je zejména americký profesor biochemie Michael Behe.

Druhý argument, jehož tvůrcem je rovněž Američan, filosof, matematik a teolog William Dembski, dokládá inteligentní plán matematickou analýzou vycházející z "univerzální meze pravděpodobnosti", kterou arbitrárně stanovil na 1 : 10150 . Hodnota této meze má být převrácenou hodnotou "celkového počtu možných specifikovaných událostí v dějinách vesmíru."

Třetím argumentem je "jemně vyladěný vesmír", neboli vesmír právě takový, aby v něm mohl existovat inteligentní život a vyvodit z existence tohoto vesmíru existenci jeho inteligentního tvůrce. Argument lze považovat za "silnou" verzi entropického principu, který dokazuje totéž.

Vedoucí představitelé inteligentního plánu Michael Behe, William Dembski, Jonathan Wells a Stehen C. Mayer se netají tím, že jsou křesťanští věřící, za tvůrce života považují křesťanského, nejčastěji protestantského Boha. Většina vedoucích představitelů inteligentního designu jsou protestanti charakterizovatelní evangelickým záparem. Třeba Dembski říká: "Kristus je pro jakoukoli vědeckou teorii nepostradatelný, i když lidé, kteří ji praktikují, o něm nemají ponětí. Pragmatika vědecké teorie se jistě dá provozovat bez toho, že by se vědci na Krista odvolávali. Pojmové zdraví teorie je nakonec zakotveno v Kristu."

Kritici inteligentního plánu dokazují, že nemá vlastnosti vědecké teorie, protože není logický ani falzifikovatelný, takže nejde zamítnout. Dále proto, že narušuje pravidlo úspornosti myšlení neboli Occamovu břitvu (princip, připisovaný anglickému logikovi, františkánu Williamu z Ockhamu, který žil v letech 1287 - 1347. Ten princip zní: pokud pro nějaký jev existuje více vysvětlení, je lépe dát přednost tomu nejméně komplikovanému - pozn. red.). A konečně proto, že není empiricky testovatelný, dynamický, progresivní ani prozatímní. Gravitace je fakt, obecná teorie relativity je jeho výklad. Biologická evoluce, jak dokazuje dvě stě let práce velkého počtu vynikajících vědců mnoha oborů, je rovněž nevyvratitelný fakt. Skupina teorií, které se poněkud nepřesně označují jako evoluční teorie, jsou jeho

výklad. Evoluční teorie jsou neúplné, budou se tedy, na rozdíl od náboženských a politických dogmat, vyvíjet. Právě v tom je jejich složitý půvab.

Strategie klínu

Současná podoba inteligentního plánu je dílem konzervativního amerického "myšlenkového tanku" jménem Discovery Institute a jejího Centra pro vědu a kulturu. Phillip E. Johnson, považovaný za otce soudobého hnutí propagujícího inteligentní plán, penzionovaný profesor práva, vytvořil taktiku jeho propagace. Z jeho publikovaných děl lze citovat: "Naší strategií je téma inteligentního designu, které v podstatě znamená realitu Boha dostat před akademický svět a do škol." Nebo: "Otázka zní: Jak zvítězit? Odtud jsem začal vyvíjet to, co nyní v plně rozvinuté podobě vidíte jako 'strategii klínu'. Držte se nejdůležitější věci... Bibli a knihu Genesis postavte mimo debatu, protože se nechcete dostat do takzvané dichotomie Bible-věda. Formulujte argumentaci takovým způsobem, že ji bude poslouchat sekulární akademický svět. To znamená soustředit se na formulaci: potřebujete Tvůrce ke stvoření, nebo to dokáže příroda sama? Přičemž odmítnete odbočit k dalším tématům, o což se debatující vždy snaží."

Johnson a další představitelé inteligentního plánu cíleně užívají takové formulace, aby inteligentní plán jako vědecká teorie vypadal. Slova náboženství nebo Bůh neuvžívají. Rozpočet Discovery Institute jsou čtyři miliony dolarů, dostává finanční podporu z 22 nadací, nejméně dvě třetiny z nich jsou náboženské misie.

Kritici inteligentního plánu považují hnutí, které jej razí, za "útočnou a systematickou agendu nejen prosazující kreacionismus typu inteligentního designu, ale náboženský světový názor, který je jeho podkladem".

Mezinárodní vědecká komunita inteligentní plán odmítá. Základní argumenty inteligentního plánu jako vědecké teorie před vědeckou analýzou a podrobnou věcnou argumentací neobstály. Inteligentní plán je pseudovědecká teorie a nástroj propagandy.

Hlubší úroveň

Podrobné přezkoumání inteligentního plánu, včetně pro a protiargumentů, je náročné, vyžaduje dobré přírodovědecké i humanitní vzdělání. V průběhu současného soudního řízení prokázali právníci žalující strany profesorovi Michaelovi Behemu, který byl před soud předvolán, že jeho "široké" definici vědy odpovídá inteligentní plán stejně dobře jako astrologie. Biolog Kenneth R. Miller, spoluautor americké středoškolské učebnice biologie, profesor Brownovy univerzity, před soudem prohlásil: "Pokud vím, každá vědecká společnost, která k tomuto tématu zaujala stanovisko, se postavila proti inteligentnímu plánu a ve prospěch evoluce." Prozatímní rektor Cornellovy univerzity H. R. Rawlings III. označil inteligentní plán za "náboženskou víru maskovanou jako vědecká idea." Politický a mocenský rozměr sporu o inteligentní plán opakovaně prohloubil prezident Bush vystupující na straně kreacionistů. Přes teoretickou a intelektuální náročnost a složitost sporu vedeného v této rovině, včetně právnických dovedností, které nepochybně užijí obě strany - pozorovatelé neočekávají, že by spor byl rozhodnut u tohoto soudu s konečnou platností - mám pocit, že sice jde o něco právně, intelektuálně i politicky nesmírně důležitého, nicméně o něco, co je svým způsobem na povrchu hlubších jevů.

Přirozená religiozita Většina dospělých lidí bez ohledu na stupeň vzdělání, sociální původ, pohlaví, bez ohledu na to, zda jsou ateisté, agnostici a bez ohledu na druh náboženské víry - religionisté mluví o více než čtyřiceti současných náboženstvích - je v různé míře schopna sebepřesahu neboli self-transcendence. Na přímý dotaz řeknou, že někdy prožívají pocit něčeho většího nebo vyššího než jsme my, lidé. Že prožívají ztotožnění s vesmírem, s přírodou, tvůrcem všehomíra nebo jejich větším počtem, mají pocit všeprostupujícího a

krásného řádu, smyslu věcí, aniž by přitom šlo o mystickou zkušenost vzniklou spontánně nebo díky výcviku.

Sebepřesah je součástí normální lidské osobnosti v Cloningerově sedmírozměrovém modelu osobnosti. Jako na všem lidském se i na něm podílí jistá míra dědičnosti. Tento psychobiologický model uvádí čtyři temperamentové a tři charakterové rozměry. Sebepřesah je jeden z charakterových rozměrů. Mohu se mýlit, ale transkulturní a "transnáboženská" existence sebepřesahu budí dojem, že jde o něco vývojově velmi starého, lidsky pravděpodobně univerzálního. Toto cítění, prožívání, na jehož základě se mohou alespoň někteří lidé chovat přinejmenším slušně, případně i mravně, bych nazval "přirozenou religiozitou".

Organizovaná náboženství jsou vysoce mnohvrstevné historické, kulturní i sociální jevy. V kořenech jejich vzniku kromě velkého počtu dalších proměnných, mohla být právě "přirozená religiozita". Pravděpodobně se shodneme na významu náboženství pro soudržnost skupiny stejně věřících lidí, a tudíž na mimořádném významu náboženství pro vnitřní soudržnost větších mocenských celků, třeba států. Organizovaná náboženství tedy je - kromě mnoha jiného - velmi významný mocenský nástroj. Státy včetně impérií pomáhá držet pohromadě. Zrovna tak je v souvislosti s historickými, ekonomickými a sociálními proměnnými pomáhalo přeměňovat, případně ničit, aby je pomohlo nahradit novými. Vztahy mezi náboženskou a "světskou" mocí byly, jsou a budou složité. Vždyť jde o podíl na tom, co má pro některé lidi a jejich skupiny větší význam a je větší slastí než cokoli jiného včetně drog - o podíl na moci.

Minulost a - budoucnost?

Minulost zaznamenala teokratické systémy a krvavé srážky mezi "světskou" a "duchovní" mocenskou elitou. Zaznamenala i systémy, které se snaží stát a náboženství oddělit, což lze považovat za jedno z vyústění osvícenství zakotvené v ústavě Spojených států. Soudobé vzkříšení a nástup některých organizovaných náboženství k moci pravděpodobně alespoň zpočátku překvapil mnoho odborníků i intelektuálů. Plyne ze stavu světa, například epidemického pocitu nejistoty, ohrožení a úzkosti plynoucího například z globalizačních jevů, souvisí s ním, vytváří ho. Na rozdíl od přirozené religiozity znamenají organizovaná náboženství pro mnoho lidí oddanou příslušnost ke skupině, sociální jistotu, podstatné snížení hladiny úzkosti v nejistém a nebezpečném světě, směřování agrese "správným" směrem, tj. vůči jinověrcům, tedy úlevu a naději. Tím snáze jsou zneklidněné, nejisté a rozhněvané, velké a rostoucí lidské skupiny manipulovatelné a kontrolovatelné. Mám pocit, že se část mocenské elity Spojených států vydala staronovou cestou: ve své verzi organizovaného náboženství spatřuje mocenský nástroj. Neliší se tím od mnoha mocenských elit minulosti a některých nábožensky odlišných nebo pseudonáboženských mocenských elit nedávné minulosti. Je to v mnoha ohledech nebezpečná cesta. Prezentace inteligentního plánu jako vědecké teorie je jen tragikomický prostředek, jak na tuto cestu dostat co největší počet dosud myslících lidí. Ti z nás, kdo pamatují stalinismus padesátých let, si vybaví, co znamenalo "zdravé zakořenění" biologie a genetiky. Pojmy a ideologie odlišné, princip blízký.

Odhlédněme od možnosti velké katastrofy plynoucí ze srážky dvou odlišných, nicméně stejně iracionálních mocenských elit. Jedním z problémů je paradox religiozity jakéhokoli druhu, jenž potkal upřímně věřící rané buddhisty, hinduisty, křesťany, socialisty i komunisty: čím víc se "přirozená religiozita" proměňuje na organizovanou, mocensky silnější a cyničtější, sociálně velkolepější a drtivější, tím víc se stává niterně prázdnější.

František Koukolík (1941) je primář patologie pražské Thomayerovy nemocnice. Jako neuropatolog se věnuje především vztahu mezi mozkiem a chováním.